Kurtuba KİTAP

Ledünnî İlim ve Hakiki Sevgi

DÂVÛD EL-KAYSERİ

DÂVÛD EL-KAYSERÎ

LEDÜNNÎ İLİM ve

HAKİKİ SEVGİ

(Tahkîku Mâ'i'l-Hayât ve

Keşfu Esrâri’z-Zulumât-Risâle

Fî Ma‘Rifeti Muhabbeti’l-Hakîkîyye)

LEDÜNNÎ İLİM ve HAKİKİ SEVGİ
DÂVÛD EL-KAYSERÎ
Tercüme eden ve notlandıran: Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar
Genel Yayın Yönetmeni: Ahmet Sarmusak
Editör: Ersan Güngör
Kapak Tasarım: Sercan Arslan
İç Tasarım: İrfan Güngörür

Kurtuba Kitap
Sahhaflar Çarşısı No: 24-26 • 34450 - Bayezid / İstanbul
Telefon: 0212 528 19 78
Faks: 0212 512 91 20
kurtuba@kurtubakitap.com

DÂVÛD EL-KAYSERÎ’NİN KISACA HAYATI[1]

Dâvûd el-Kayserî’nin esas ve tam adı, Dâvûd bin Mahmûd bin Muhammed (Muhammed oğlu Mahmut oğlu Dâvûd)’tir. Kayseri doğumlu olduğu için isminin sonuna sürekli olarak eklenen "el-Kayserî" nisbeti yanında, Anadolulu olduğu için bazen "er-Rûmi", Kayseri bölgesi o zamanlar Karamanoğullarının sınırları içerisine dahil olduğu için bazen "el-Karamânî" nisbetleri de eklenmiştir. Aynı şekilde, Dâvûd el-Kayserî Hanefi mezhebinden olduğunu belirtmek için isminin sonuna bazı kaynaklar bazen "el-Hanefî" nisbeti de ekledikleri görülmektedir.

Diğer taraftan Dâvûd el-Kayserî’nin isminin önüne eklenen lakaplar da vardır. Onun tasavvuftaki önemini ve mertebesini belirtmek için isminin önüne bazen "eş-Şeyh", İslâm'a ve millete hizmetini belirtmek için de bazen "Şerefüddin" lakapları eklenmiştir.

Dâvûd el-Kayserî'nin iki eserinin önsözünde isminden sonra "Doğum olarak Kayserili, asıl olarak Sâvalı" ibaresi vardır.[2] Bu ibare, Dâvûd el-Kayserî'nin kendisinin veya eserleri çoğaltan müstensihlerin eklemesi olup olmadığı açıklıkla belli olmamakla birlikte, buradan el-Kayserî'nin kendisinin aslen Sâvalı olduğunu ve Kayseri'de doğduğunu anlayabiliriz. Onun Kayseri doğumlu olduğu konusunda eski ve yeni kaynaklar çoğu arasında bir ittifak vardır.[3] Sadece G. Sarton gibi bazı çağdaş yazarlar, "el-Karamânî" nisbetinden hareketle olmalıdır ki, onun Karaman'da doğduğunu söylemişlerdir.[4] Ancak onun Kayseri doğumlu olduğunda şüpheye mahal yoktur.

Dâvûd el-Kayserî'nin aslen Sâvalı oluşuna gelince, bunu yukarıdaki ifadeden kendisinin söylemiş olduğunu kabul edersek, bu konuda da şüphe yoktur. Diğer başka kaynaklarda bu konuyla ilgili lehte veya aleyhte başka hiçbir bilgi yoktur. Aynı şekilde ailesinin, yani babası Mahmut'un mu, yoksa dedesi Muhammed'in mi veya daha önceki atalarının mı Sâva'dan Kayseri'ye göç ettiği ve göç tarihi hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz. Ancak, Sâva şehrinin 617 H (1220 M.) tarihinde Moğollar tarafından işgal edildiği bilgisinden hareketle, kesin olmamakla birlikte Dâvûd el-Kayserî'nin babasının veya babası ve dedesinin bu tarihte veya az sonraki bir tarihte Sâva'dan Kayseri'ye göç etmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Çünkü Moğol istilası esnasında ve sonrasında bölgeden Anadolu'ya göçlerin olduğu bilinmektedir.

Sâva (Savac), Karasu ırmağının suladığı Orta İran'ın kuzeydoğusunda yer alan bir şehirdir; yakınında Ava ve Ulusdird şehirleri vardır. Ortaçağda meşhur ve önemli olan bu şehrin bugün İran sınırları içerisinde olması, Henry Corbin gibi bazı yazarların Dâvûd el-Kayserî'nin İranlı bir düşünür olduğu düşüncesine sevk etmiştir. Corbin bu sebeple Dâvûd el-Kayserî'den Fusûs'un önemli bir yorumcusu olarak bahsederken onun İranlı olduğunu söyler.[5] Ancak kendisiyle 1974 yılındaki şahsi görüşmem esnasında konuyu tartışmaya açtım. Netice itibariyle görüşünden vazgeçti ve nitekim aynı eserinin sonraki baskılarından Dâvûd el-Kayserî'nin İranlı olduğunu ifâde eden cümlesini çıkarttı. Diğer kaynaklar yanında Yakut'un ve Doğu seyahati esnasında "Saba" ismiyle andığı Sâva'ya da uğrayan Marca Polo'nun verdiği bilgilere göre, Sâva o zamanlarda halkı ırken çoğunlukla Türklerin ve dinen çoğunlukla Hanefîlerin bulunduğu bir şehirdir.[6] Dolayısıyla köken itibariyle Dâvûd el-Kayserî Sâvalı olması onun Türk olmadığını göstermez. Zaten bu konuda aksi yönde bir tartışma ve ihtilaf da yoktur.

Dâvûd el-Kayserî'nin doğum tarihi konusunda da kaynaklarda hiçbir bilgi verilmemiştir. Ancak bazı kaynakların onu meşhur bilgin kadı Sıraceddin Urmevî (594-682H./1198-1283 M.)'nin öğrencisi olduğu hakkında verdikleri bilgiden hareketle, konuyla ilgili tahminde bulunmak mümkündür. Anadolu Selçukluları zamanında Kadı Sıraceddin'in 1243 veya 1245 yılı civarında Anadolu'ya geldiği, Konya, Kayseri ve Malatya'da müderrislik yaptığı bilinmektedir. Sonra 1273 veya 1274 yılında başkent Konya'ya Başkadı (Kadın'l-Kuzzad) olarak atanmıştır. Onun hangi tarihlerde Kayseri'de kadılık yaptığını kesin olarak bilmiyoruz; ancak bunun 1273 tarihinden önce olduğu kesin gözükmektedir. Bu durumda Dâvûd el-Kayserî'nin onun öğrenci olabilmesi için herhalde en az 12-15 yaşlarında olması gerekir. Bu durumda onun en erken 1258 yılında ve en geç 1262 yılı civarında doğmuş olduğu söylenebilir. İhtiyaten, Dâvûd el-Kayserî'nin 1262 yılında doğduğunu kabul etmek daha doğru olabilir.

Dâvûd el-Kayserî'nin eğitim ve öğretimi konusunda da fazla bilgi yoktur. Bazı kaynaklar onun ilk tahsiline Karaman'da başladığı bilgisini veriyorlarsa da[7] kaynakların çoğunluğu onun Kayseri'de başladığını söylüyorlar.[8] Mantıken böyle olduğu daha doğrudur. Ancak Kayseri'de kimlerden ve hangi medresede okuduğuna dair hiçbir bilgi verilmemiştir. Sadece, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Kadı Sıraceddin Urmevî'nin öğrencisi olduğunu biliyoruz.

Kayseri'de devrin geleneğine göre naklî ve aklî ilimleri öğrenen Dâvûd el-Kayserî'nin geleneğe uyarak yüksek ilim tahsili için Mısır'a gittiği bilinmektedir. Ancak Mısır'a hangi tarihte ve nasıl gittiğine dair hiçbir bilgimiz olmadığı gibi, Mısır'da hangi medresede kimlerden hangi dersleri aldığına dair de bilgi yoktur. Genelde Mısır'a el-Ezher için gidildiği bilindiğinden, onun da bu meşhur medresede okuduğunu söyleyebiliriz.

Yine kaynaklardan bazıları Dâvûd el-Kayserî'nin Mısır'da dört-beş yıl kaldıktan sonra başarılı bir tahsille memleketi Kayseri'ye döndüğünü belirtirler.[9] Bazı kaynaklar onun Konya'ya döndüğünü söylüyorlar; ancak bunu, Konya yoluyla Kayseri'ye döndüğü şeklinde anlamak daha doğru olabilir, çünkü yabancı diyardan dönen birisinin başka bir şehre değil önce kendi şehrine dönmüş olduğunu düşünmek daha tabiî ve mantıkîdir. Diğer bazı kaynaklar ise, Mısır dönüşünden sonra Bursa'ya gittiğini ve orada bir müddet ikamet ettiğini söylüyorlarsa da bunun hiç doğru olma ihtimali yoktur. Çünkü o tarihlerde Bursa henüz fethedilmemişti.

Muhtemelen Mısır dönüşünden sonra, Dâvûd el-Kayserî'nin tasavvufa, özellikle de zamanında yaygınlık kazanan Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd akımına meyletmiştir. Dâvûd el-Kayserî tasavvufa girişini bizzat kendisi anlatır; onun anlatımına göre kendisini vahdet-i vücûd düşüncesine yönlendiren kişi ünlü sûfî Abdürrezzâk el-Kâşânî (öl. 730 H./1329 M.)'dir; ondan bu konuda dersler almıştır ve kendisi onu üstadı kabul etmektedir.[10] Bazı kaynaklar Dâvûd el-Kayserî'nin ünlü sûfî Sadreddin Konevî'den ders aldığı ve tasavvufta hocası olduğu bilgisini verirler.[11] Ancak bu bilginin doğru olma ihtimali hiç yoktur; çünkü elimizdeki hiçbir eserinde Dâvûd el-Kayserî onun isminden ne hocası olarak ne de başka bir şekilde bahseder. Sadreddin Konevî, 1274 yılında Konya'da vefat ettiğine göre Dâvûd el-Kayserî, o tarihte onun vasıtasıyla tasavvufa intisap edemeyecek kadar küçük yaştadır. Öte yandan Dâvûd el-Kayserî'nin Kayseri'de medrese talebesi olduğu yıllarda Sadreddin el-Konevî'nin Kayseri'de hocalık yaptığına dair hiçbir bilgi yoktur. Bu açıdan Dâvûd el-Kayserî'nin tasavvufa girmesinden önce medrese yıllarında ondan ders almış olması da söz konusu olamaz.

Dâvûd el-Kayserî'nin Mısır'dan Türkiye'ye döndükten sonra İznik Medresesine müderris olmasına kadar geçen zaman süresindeki hayatı hakkında da kesin bilgilere sahip değiliz.

Niksar Yağıbasan (Nizamiye) medresesinde matematik ve geometri dersleri vermiş olan İbn Sartak'ın iki eserini önce 713 ve daha sonra 714 ve

715 yıllarında Dâvûd el-Kayserî'nin Niksar'da iki kez istinsah ettiği bilgisinden hareketle, onun 713-715 H (1314-1316) yılları arasında söz konusu şehir ve medresede bulunduğunu İbn Sartak'tan matematik ve geometri dersleri almış olabileceğini tahmin ediyoruz.[12]

Niksar'dan sonra Dâvûd el-Kayserî'nin atalarının göç ettiği Sâva şehrine gitmiş olduğunu tahmin ediyoruz. Muhtemelen Sâva'da da ikamet ettiği bilinen Abdurrezzâk Kâşânî'ye orada rastlamıştır. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Dâvûd el-Kayserî'nin kendi beyanına göre onun delaletiyle tasavvufa girmiştir. Dâvûd el-Kayserî'nin hangi tarihte Sâva'ya gittiğini ve orada ne kadar müddetle ikâmet ettiğini ve ne zaman tekrar Türkiye'ye döndüğünü bilemiyoruz. Ancak, Abdülrezzâk el-Kâşânî'nin genelde 730 H./1329 M. yılında vefat ettiği bilgisini ve Dâvûd el-Kayserî'nin 1332 yılında yazımını bitirdiğini tahmin ettiğimiz "Matla'" adlı Fusûs şerhinde ondan hocası olarak bahsederken onu "merhûm" gibi bir nitelikle anmadığını hesaba katarsak ve diğer taraftan Fusûs'a şerh yazacak kadar derin vahdet-i vücûd anlayışını öğrenmiş olduğunu düşünürsek, Dâvûd el-Kayserî'nin en az üç-dört yıl Sâva'da kalarak 1329 yılında önce oradan ayrıldığını söyleyebiliriz. Bu durumda daha olası bir tahminle, Dâvûd el-Kayserî'nin 1316-1317 yılında Niksar'dan ayrıldığını düşünerek 1318 yılında Sâva'ya gittiğini ve orada 1323 yılına kadar kaldığını ve bu tarihten sonra da tekrar Türkiye'ye dönmüş olabileceğini söyleyebiliriz.

Sâva'dan döndükten sonra olmalı ki, Dâvûd el-Kayserî eser yazmaya başlamıştır; ilk eserleri olarak onun 1331-1332 yıllarında "Keşfü'l-Hicâb an Kelâmi Rabbi'l-Erbâb" ve Fusûs'u şerhi olan "Matla'"yı bitirdiğini tahmin ediyoruz. İlmiyle ve bu eserleriyle o günlerde şöhrete kavuşmuştur. İşte bu nedenle Orhan Gazi 1331 yılında İznik şehrini alıp başkent yaptıktan sonra muhtemelen 1335-1336 yılında Dâvûd el-Kayserî'yi İznik'e davet etmiştir. Ona önce Kadılık veya Kadı Askerlik görevini vermek istemiştir. Ancak bu vazifeyi Dâvûd el-Kayserî kabul etmeyince, 1336 yılında bir rivayete göre kiliseden çevirerek ve bir rivayete göre temelden inşa ettirdiği ve Osmanlıların ilk medresesi olan İznik Medresesine başmüderrislik vazifesini teklif etmiştir. Bu teklifi kabul eden Dâvûd el-Kayserî günlük 30 akçe maaşla 1336 yılında İznik Medresesinin ilk müderrisi ve idarecisi olmuştur. Ölümüne kadar yaklaşık 15 yıl medresede görev yapmıştır.

Bu zaman zarfında bir taraftan ders vererek ve öğrenci yetiştirerek, diğer taraftan eser yazarak Türk düşünce hayatına büyük katkılarda bulunan Dâvûd el-Kayserî 751 H./1350 M. yılının Mart ayının 11. günü İznik'te

vefat etmiştir. Kaynaklardan bazıları onun mezarının, Çandarlı Kara Halil Paşa Cami'inin karşısındaki Çınardibi denilen yerde olduğunu söylemektedirler.[13] Ancak bugün ne orada, ne de başka bir yerde onun mezarını görmek olanaksızdır; çünkü dendiğine göre İznik Belediyesinin 1938'deki ve sonraki şehircilik çalışmalarıyla, diğer başka mezarlar gibi Dâvûd el-Kayserî'nin mezarı da ortadan kaldırılmıştır.

Seyid Ali Reis'ten naklen İbrahim Hakkı Konyalı, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Seyid Ali Reis ile birlikte 1562 yılında Konya'dan Kayseri'ye geçince, orada diğer bazı ulemanın mezarlarıyla birlikte Dâvûd el-Kayserî'nin mezarını da ziyaret ettiğini söylemektedir.[14] Bu bilgiden Dâvûd el-Kayserî'nin Kayseri'de vefat ettiği ve mezarının orada olduğu anlaşılmaktadır; ancak bunun doğru olamayacağını belirtmeliyiz.

Eserleri:

Dâvûd el-Kayserî'nin sahih eserlerini kendi içinde iki kısma ayırabiliriz: a) Özgün eserler; b) Şerh eserler.

a) Özgün Eserleri: Keşfü'l-Hicâb an Kelâmi Rabbi'l-Erbâb, Nihâyetü'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zamân, Tahkîku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât, Esâsu'l-Vahdaniyye ve Menbâ Ferdâniyye

b) Şerh Eserleri: Matla'u Husûsi'l-Kelîm fî Ma'âni Fusûsi'l-Hikem, Şerhu'l-Kasîdeti't-Tâ'iyye, Şerku'l-Kasîdeti'l-Mîmiyye, Şerhu Besmele bi's-Sûreti'n-Nev'iyyeti'l-İnsâniyye,

Şüpheli Eserler: Şerhu Ankâ Muğrib, Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ, Risâletü'l-İrâde, Risâle Marmûza, Şerhu Kitâbu'l-Hucûb, Güldeste, Makamât.

Sahih Olmayan Eserler: Usûlu'l-Fıkh, Şerhu Arûzi'l-Endelûsî, Şerhu Menâzilü's-Sâ'irîn, Şerhu'l-Ferâ'iz, Kurretu Ayni's-Şuhûd ve Mirâtu Ma'âni'l-Gayb ve'l-Vücûd, Mevzû'âtu'l-Ulûm, Şerhu Hadîsi'l-Erba'în.

SUNUŞ

Tercümesini sunacağımız iki risalesinden birincisinde Davud el-Kayserî Ledünnî İlmi (el-ilmü'l-ledünnî) konu edinmektedir; ikincisinde ise, Hakiki Sevgi (el-muhabbetü'l-hakîkîyye) kavramını ele almaktadır.

Ledünnî İlim: Ledünnî ilim kavramı, sûfîlerin Kehf Sûresi'nin 65. âyetinden esinlenerek ürettikleri bir kavramdır. Bilindiği gibi söz konusu sûrenin 60-82. âyetleri arasında Hz. Musa'nın, İslamî kültürde "Hızır" veya " Hazır" olarak adlandırılan Allah'ın seçkin bir kuluyla yaptığı yolculuk kıssası anlatılır. Allah 65. âyette Hızır için, ".....ve ona tarafımızdan bir ilim öğrettik." demektedir; işte âyetin bu cümlesindeki "tarafımızdan bir ilim" ifadesinin Arapça karşılığı olan "ledeyna ilmen" ibaresinden sûfîler, "Ledünnî İlim" kavramını türetmişlerdir.

Dolayısıyla sûfîlere göre ledünnî ilim, Allah'ın Hızır gibi gerçek veli kullarına doğrudan öğrettiği ilim demektir.

Gazalî, İbnü'l-Arabî, Konevî ve el-Kaşani gibi bilginler ve sûfîler Davud el-Kayserî'den önce ledünnî ilimden bahsetmişlerdir. Davud el-Kayserî onlardan farklı olarak bu ilmi "Hayat Suyu" sembolüyle anlatmıştır. Çünkü ilim, su gibidir. Nasıl hayatın ve canlılığın kaynağı su ise, ilim de bütün varlığın kaynağıdır. Allah, varlığı ilmiyle yaratmıştır. Hayatın ve varlıkların sırrı ilimde ve suda çözülmüştür. Bu sırra vakıf olmak için Hızır gibi bu hayat suyundan içmek gerekir; yani başka bir ifadeyle ledünnî ilme sahip olmak gerekir. İnsanı gerçek manada, Hızır'ın durumu gibi, hem ruhen, hem de bedenen ölümsüz kılan şey, hayat suyu veya ledünnî ilimdir.

Hayat suyundan içebilmek için de Hızır gibi tam ve kâmil bir veli olmak gerekir. Davud el-Kayseri'ye göre bu sudan içmenin yolu, Hz. Musa'nın ilk anda idrak edemeyip şaşırdığı Hızır'ın yaptığı şeylerde gizlidir.

Bilindiği gibi Hızır, Hz. Musa'nın garipsediği üç olay yapmıştır. Bunlardan birisi, Hızır'ın yolculuk esnasında bindikleri gemiyi delmesi (Kehf, 71); ikincisi, Hızır'ın oğlan çocuğunu öldürmesi (Kehf, 74) ve üçüncüsü, Hızır'ın yıkılmakta olan bir duvarı doğrultmasıdır (Kehf, 77). Hızır, Hz. Musa ile yolculuğu bitirmek için, ona yaptığı garip olayların sırrını açıklamıştır: Hızır'ın, gemiyi delmesinin sebebini, denizcilik yapan fakir insanların gemisini, sağlam gemilere el koyan hükümdardan kurtarmak olduğunu açıklamasıdır (Kehf, 79); küçük oğlan çocuğunu öldürmesinin sebebini, büyüdüğünde zalim olacak olan o çocuğun anne ve

babasını küfre sürüklemesine mani olmak için yaptığını açıklamasıdır (Kehf, 80); yıkılmakta olan duvarı doğrultmasının sebebini, iki yetim çocuğa ait olan o duvarın altındaki babalarının onlar için saklamış olduğu bir definenin ortaya çıkmaması ve böylece de defineyi başkalarının almasını önlemek olduğunu açıklamasıdır (Kehf, 82).

Davud el-Kayserî, Hızır'ın yaptıkları olaylar için verdiği açıklamaları tevil ederek şöyle yorumlamaktadır: Gemiyi, insan bedenine benzetir ve gemiyi delmenin anlamı, riyazet ve müşahede ile bedeni ihtiraslardan kurtarmaktır. Çocuğu, nefse benzetir ve çocuğu öldürmenin anlamı, nefsi tezkiye ve tasfiye ederek öldürüp, düşünmenin merkezleri olan kalb ve ruhu, beden ve nefsin hapishanesinden kurtarmaktır. Duvarı doğrultma ve ikame etmenin anlamı, tevhid akidesini sağlamlaştırmaktır.

Bütün bunları yapabilmek ve Hayat Suyu'ndan içebilmek için, Davud el-Kayserî'ye göre insanın tasavvufta "Seyr ve Sulûk" denen manevî yolculuğa çıkmak gerekir. Bu yolculuğu gerektiği gibi yapan kimse, her aşamada maddî ve manevî karanlık perdelerinden birisini kaldırarak, Mutlak Nur olan Allah'ın Nuru'na ulaşır. Böylece de İlahî Nur ile zahirî ve batinî duyularını, aklını, ruh ve kalbini aydınlatarak nesneleri oldukları gibi ne ise öyle görerek, onların hakiki bilgilerine ve sırlarına sahip olabilir. Başka bir ifadeyle, Nevafil Hadisi'nde de belirtildiği gibi, kul böylece Allah'a o kadar yakın olur ki, Allah onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli olur; gördüğünü, işittiğini ve tuttuğunu, Allah ile görür, işitir ve tutar. İşte bu şekilde Allah kendi katından o kula ilim verirmiş olur.

Bu bir ölçüde halk arasında "Allah malı istediğine ilmi isteyene verir" sözünde ifade edilen mana gibidir; ilmi Allah'dan istemek gerekir. Ancak bu istem sadece sözle ifade edilen bir istem olamaz; Hızır gibi tam bir seyr ve sulûk tamamlayarak Allah'a yakın olmak gerekir.

Hakiki Sevgi: Hakiki sevgi, Allah'ın varlıklar için Zat'ında sahip olduğu sevgidir. Allah ilim ile düşünür; O'nun düşüncesi Zat'ında varlıkların suretini oluşturur ki, sûfîler bunlara, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, "Sabit Özler" veya "İlmi Suretler" derler. Bu suretler oluşunca Allah Zat'ı sevgisiyle onları sever. İlahî Sevgi de onların yaratılmalarına, yani soyut ve somut varlıklar olarak ortaya çıkmalarına neden olur.

Yaratılışa vesile ve vasıta olan Allah'ın isimleri, sıfatları ve filleri de aynı şekilde sevgiye sahiptirler. Böylece zatsal, isimsel, sıfatsal ve fiilsel sevgiler varlıkların oluşumuna sebep olur. Davud el-Kayserî'ye göre bu İlahî sevgilerin eseri olarak bütün canlı ve cansız varlıklar da kendilerinde

sevgi taşırlar; bu insanda en yüksek seviyededir. Dolayısıyla insandaki ve diğer varlıklardaki sevginin kaynağı İlahî Sevgidir.

Buna rağmen insan, zalim, kindar ve kandökücü olabiliyor; bunun sebebi cahilliktir. Cehalet, bütün kötülüklerin sebebidir. İnsanın iyi ve güzel davranışlarda bulunabilmesi için doğasındaki hakiki sevgiyi ortaya çıkarması gerekir. Bunun tek bir yolu vardır. Bu yol da, bilgi veya ilim yoludur. İnsanda sevginin hâkim olabilmesi için, insanın sürekli olarak hakiki ilim için Hızır gibi yolculukta olması gerekir.

Davud el-Kayserî'ye göre, sevgi bilginin neticesidir. Dolayısıyla bilgi, sevgiden daha öncelikli ve önemlidir. Allah'ı sevmek demek, O'nu hakkıyla bilmek ve gereği gibi kulluk etmek demektir. Diğer varlıkları sevmek, onların varlıklarını ve haklarını korumak demektir. Sevginin, sözde kuru sevgi olmaması için hakiki sevginin neticelerini göstermek gerekir.

O halde hakiki sevgi son tahlilde çıkarsız sevgidir. Bu da Allah için sevgidir. Hz. Mevlânâ ve Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi sûfîlerin dedikleri gibi sevgi, yaratılanı, Yaratan'dan dolayı hoş görmektir. Çünkü Yaratan'ın bizzat yaratıklarına sevgisi vardır. Bu sevgisi gereği Yaratan, rahman ve rahimdir; esirgeyen ve bağışlayandır.

TAHKÎKU MÂ'İ'L-HAYÂT ve

KEŞFU ESRÂRİ'Z-ZULUMÂT

(Hayat Suyunu İncelemek ve

Karanlıkların Gizliliklerini Açığa Çıkarmak)

ÖNSÖZ

Esirgeyen Bağışlayan Allah'ın Adıyla Güç ve Kuvvet ancak Allah iledir.

Zengin, tek, zâtı ile her şeyden müstağnî olan, bir, ferd, bütün isimler ve sıfatlarla nitelenmiş bütün mertebeler ve varlık tabakalarındaki görüntülerde tecelli eden, karanlıkların özündeki hayat suyu ile ârifelerin kalplerini yaşatan, sevenlerin ve sevilenlerin ruhlarını irâdî ölümle hayat kaynağına yönelten, mucizeler ve sağlam delillerle görevli peygamberlerini gönderen, çeşitli şevk ve tecellilerle velilerine yol gösteren Allah'a hamdolsun!

En güzel selâmlar ve en güzel övgülerle Allah, Efendimiz Muhammed'i ve âilesini selâmlasın! En yüksek derecelere varmış, en kuvvetli deliller ve belgelerle temizlenmiş, çokluk özünde birlik yoluna ulaşmış, en yüksek makamlar ve en yüce cennetler kazanmış ashabından da Allah râzı olsun!

Zayıf kul, Rabbinin lâtif rahmetini isteyen Dâvûd ibn Mahmûd ibn Muhammed el-Kayserî, Allah kendisini ve ebeveynini büyük affı ile affetsin, bundan sonra şöyle der:

Âlimlerin -Allah onlara rahmet etsin ve onlardan razı olsun- Hızır (a.s.)'ın nebî veya velî olup olmadığı, bugün dış dünyada yaşayıp yaşamadığı hakkında görüş ayrılığına düştüğünü gördüm. Onların çoğunluğu karanlıklardaki Hayat Suyu'ndan içmiş olmasından dolayı Hızır'ın dış dünyada maddî bedeniyle her an var olan bir velî olduğunu savundu. Azı onun bir velî olduğunu ve bugün dış dünyada müşahhas olarak var olmadığını savundu. Halbuki onların taklitçileri ise haberler ve rivâyetlerde geçen o karanlıkların bu hissedilir karanlıklar cinsinden ve o Su'yun da maddî yapısı itibariyle içilen bu su cinsinden olduğunu sanıyorlar. Nitekim bu hususiyet onda da vardır. Bütün bu kimselerin her birinin görüşünün doğru bir yönü vardır.

Bu tartışma, büyük mevlâ, çok bilgin efendi, fetva ve takva alâmeti, olgun yol gösterici, sonraki âlimlerin en üstünü, âriflerin ve kâşiflerin en safı, gökyüzünün hakiki güneşi, tarikat mensubu kimselerin kalplerini aydınlatan, ilâhî nurla varlıkları kavrayan, eşyayı olduğu gibi gören, millet, hak ve dinin güneşi Muhammed İbnü'l-Sayrâfî el-Cîlî –ki isteyenlere Allah onun fetvalarını bereketli kılsın, dünya ve ahirette onu isteyene kavuştursun- huzurunda geçti. Ona bu kitapta işaret edilen sırlardan bende olanların bazılarını söylemiştim. Fakat o meclis'te o sözlerimin açıklanmasını tamamlama imkânı bulamadım. Oysa isteyenlere faydalı

olabilmek ve yol gösterilmeyi bekleyenlere neticenin hâsıl olması, sözün tamamlanmasını gerektiriyordu. İşte bunun için konunun yeniden ele alınıp bitirilmesine ve derinlemesine incelenmesine karar verildi. Bu konuda kalplere şifa verecek olan şeyi yazmam ve konuyla ilgili bütün gizli ve rumuzlu şeyleri açıklamam hatırıma düştü. Bu meseleyi tekrar ona arz etmem bir çeşit edepsizlik olurdu. Bundan dolayı meselenin açıklanmasına, kâinatın Yaratıcısı doğru ve isabetli görüşü ilham eden Allah'tan yardım dileyerek başladım.

Maksada başlamadan önce, meselenin incelenmesini açıklayıcı ve çözümün tasdikine götüren girişler koydum. Birincisi, peygamberlik ve velâyet hakkındadır. İkincisi, Hayat Suyu'nun açıklanması hakkındadır. Üçüncüsü, karanlıkların incelenmesi hakkındadır. Dördüncüsü, karanlıklarda yürüme şekli hakkındadır.

O halde, bu mânâları bilen herkes, kutsal metinlerde (el-mesânî) zikredilen Hızır'ın makamını yakînen bilir, gizlilikleri kendisine açılır ve nurları ortaya çıkar. Böylece, hakikî hayattan bir hazza sahip olur ve sonsuz zamanlarda bâkî kalır.

Bu kitap, ismi muhtevasına tekâbül etmesi ve ilmî mânâsına uygun olması için "Tahkîku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât" olarak adlandırıldı. Kitabın yazılması bitince ve gözden geçirilmesi son bulunca onu, Sadru'l-A'zâm, büyük efendi, âlemin kadılarının en kadısı, şer'î davranışa sahip, bütün güzel ahlâkları kendinde toplayan, Allah'ın hidâyet ve tevfikine muvaffak olmuş, O'nun adalet ve inayetini temsil eden, bilgisiyle ve benliğiyle kadılık makamını şereflendiren, düşünce ve bilgisiyle ilim meclislerini süsleyen, millet, hak ve dinin övüncü lâkabına lâyık Mahmûd'a sundum ki, o, affedilmiş merhum kadı, hakkın ve dinin dayanağı Muhammed'in oğludur ki, o da büyük efendi, iki âlemde kadıların en kadısı, millet ve dinin ışığı Abdülaziz'in oğludur. Allah geçmişlerinin kabirlerini aydınlatsın, geleceklerini kat kat zengin etsin! Benim üzerimdeki bazı hakları sebebiyle, güzel yâd ile onları anarım ve geçmişteki maddî yardımları için en güzel şükürle onlara şükrederim. Mahmûd ibn Muhammed ibn Abdilaziz söz konusu tartışma ve inceleme meclisinde hazırdı ve benden iki görüşten hangisinin kabul ve tasdike daha lâyık olduğunu bekliyordu. Güçlü ve kuvvetli ancak Allah'tır. Yardım istenen ve kendisine sığınılan O'dur.

Birinci Bölüm:

PEYGAMBERLİK VE VELÎLİK

-I-

Bil ki, nübüvvet (peygamberlik), haber demek olan "nebee"den veya sakınma demek olan "nübüvve"den türemiştir. Bu iki mânâ da nebî (peygamber) de vardır; çünkü o ilâhî haberler ve onların hususiyetlerinden haber verir ve şeytani fısıltılar ve onların hilelerinden sakınır.

-II-

Deyim olarak nübüvvet, ilahi emirle, dış dünya ile ilgili gizli mânâların ve şer'î hükümlerin peygambere vahyedilmesi olayıdır. O halde nebî (peygamber), Allah'ın emriyle, insanları ezelde kendileri için takdir edilmiş yetkinliğe çağırmak için ilâhî Zât'tan, zâtî sıfatlardan, gizli mânâlardan ve şer'î hükümlerden haber veren demektir. Nebî, büyük resuller (peygamberler) gibi şeriat getiren olur; Mûsâ (a.s.)'ın şeriatına tâbi İsrail Oğullarının peygamberleri gibi olmaz. O zaman nübüvvet, teyidi ve tevfikiyle desteklenmiş kul hakkında Allah'ın verdiği bir görevdir. İlîm ezeldeki Sâbit Öz'de bunun bir karşılığı vardır.

-III-

Velîlik, yakınlık demek olan "velî"den türemiştir. Deyim olarak velîlik, Allah'a yakınlık ve ilâhî ahlâkla ahlâklanma demektir. Genel ve öz olarak iki kısma ayrılır. Genel velîlik, Allah'ın: "Allah, inananların dostudur"[15] ayetinde belirttiği gibi salih amel işleyen herkese şâmildir. Özel velîlik, Allah'ta yok olan ve O'nun ile yeniden var olan kimseye ait bir özelliktir. O halde velî, beşerî sıfatları yok olmuş ve ilâhî sıfatlarla sıfatlanma ile yeniden var olmuş kimsedir.

-IV-

Nübüvvet (peygamberlik) Allah'ın Zâhir ismindendir. Velîlik ise Bâtın ismindendir. O halde velîlik, nübüvvetin bâtını; nübüvvet de onun zâhiridir. Bunun için her nebî, velîdir; fakat her velî, nebi değildir. Nebi, bâtına taalluk eden velîliği yönünden istidadının istediğini Allah'tan alıcı olduğu gibi, zahire taalluk eden nübüvveti yönünden de ümmetine tebliğ edicidir. Nebî, nübüvvetti olmayan velîden daha şereflidir. Eğer nebînin velîlik ciheti nübüvvet cihetinden daha şerefli ise, o zaman velîliğin ciheti Hakk'a nübüvvetinin ciheti halka yönelik demektir. Nebî ve velînin her biri vasıtalı veya vasıtasız olarak İlâhî Hazrat'tan gizli mânâları alan ve kendisine inananlara onlardan haber verendir. Ancak velînin zıddına nebî aldığı

haberleri tebliğ etmekle görevli, emredilen ve yasaklanan her şeyle hükmedicidir. Bunu Allah: "Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et"[16], "Sana ancak tebliğ etmek düşer"[17], "Sen, sadece bir uyarıcısın"[18] şeklinde belirtmiştir. İşte bununla nebî velîden ayrılır. Velî, ister nebînin aldığını Allah'tan alabilen büyük velîlerden olsun, ister olmasın, zâhir yönünden nebîye tâbi olması gerekir. Evliyalardan Kutb, İki İmâm, Dörtler, yedi iklimi idareyle görevli Yedi Budelâ (Abdâl) ve onların devamı Üçyüzaltmışlar gibi zamana bağlı olmayanlar vardır ki, eksiksiz ve fazlasız Kıyâmet Günü'ne kadar (silsilevî olarak) devam ederler. Şeyh,[19] ki Allah ondan râzı olsun, geniş bir şekilde bunu "Futuhât"ta açıkladı, sırlarıyla birlikte mertebelerini zikretti. Sözün özünü anlattık, uzatmaktan korkarak teferruata girmedik. Şüphesiz Allah en iyi bilen Hükümdardır.

İkinci Bölüm:

HAYAT SUYU'NUN AÇIKLANMASI

-I-

Bil ki, su, çok akıcı ve hissedilir cevher için kullanılan bir kelimedir. İbn Abbas'ın "Gökten bir su indirdik"[20] ayetindeki suyu, ilim olarak tefsir ettiği gibi, su ile ilim kastedilir. Aynı şekilde onunla "Küllî Heyûlâ" kastedilir. Bu, harflerin çıkış yerlerindeki titreşimi esnasında insâni harfler ve kelimelerin suretleri insan nefsinde meydana geldiği gibi, ilâhî kelimeler ve harflerin suretleri Allah'ta meydana gelmesinden dolayı mutasavvıfların dilinde "Rahmânî Nefes" olarak da adlandırılır.

-II-

Allah Teâlâ: "Arşı su üstündedir"[21] diyor. Arş, mülktür. Şüphesiz mülk âleminin suretleri melekût âleminin üzerindedir. Aynı şekilde onların hepsi bütün suretleri taşıyan heyûlânî cevher üzerinde hâsıl olmuştur. Eğer Arş, yedi gök üstündeki Kürsî feleğinin üstünde olan Atlas Feleği ve Su üstünde olan Ateş ve Hava küresidir dersek, bu daha önce söylediğimizle çelişki teşkil etmez. Çünkü bu suyun sureti aynı şekilde o heyûlânî cevher üzerindedir ve akıcılığı bütün eşyadadır. Nefesin, nefes verenden mânevî ve maddî bilgiler kazandığı gibi, eşyadaki hayat, hakikî hayatın aslı olan Rahmânî Hazrat'tan o cevheri kazanmakla hakikî bir hayata doğru yol alır. Bunun için Allah'ın Resûlü –selât ve selâm üzerine olsun- ashabıyla el sıkışırdı, tâbiûn, ilk Müslümanlar ve sâlihler –ki Allah onların hepsinden razı olsun- duadan sonra hasta arkadaşları üzerine üfürürlerdi. Allah Teâlâ'nın "Kabarık Deniz"[22] yani taşkın, sözündeki denizin su için kullanılması O'nun "Arş'ı su üstündedir" sözündeki sudan kastın heyûlânî cevher olduğunu söylememizi doğrulamaktadır. O halde heyûlâ, hiçbir şeyin suretinden boş olmayacak biçimde bütün eşyanın suretiyle dolu olan şeydir.

-III-

O halde hakikî Hayat Suyu, nurânî ve karanlık olan perdeleri açmış ve beşerî kirliliklerden temizlenmiş kutsî kişilere, çok bilen ve haberdar olan Hazrat'tan akan Ledünnî İlim demektir. Bu akıcı cevherin, hayatsız herhangi bir cevher olduğu sanılmasın. Dış dünyada bir varlığa sahip olan her şeyin bir çeşit hayatı vardır. Bu sözün anlamını "Mukaddimâtu Şerhi'l-Fusus" da açıkladık. Şüphesiz hayat, canlı varlığın vücudunda görünür; bu vücudun yokluğuyla, gizli kalır. Gizliliği mutlak olarak yokluğunu gerektirmez.

Bunun için Allah Teâlâ: "Gökte olanlar da yerde olanlar da Allah'ı tesbih ederler"[23], "O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız."[24] Anlamayanlar, Hakk ve sırlarından, varlığın bazıları diğerlerinden farklı alâmetler ile tezâhür etmiş nurlarından gözleri perdelenmiş kimselerdir. Kalpleri aydınlanmış ve hakikî hayata kavuşmuş, mükâşefe ehline gelince, bütün varlıkları yaşayan ve tesbih edici görürler. İbn Mes'ud –Allah kendisinden razı olsun- "Yemek yiyorduk ve tesbihini işitiyorduk" dedi. Tesbih edici olmak, ancak yaşayan olmakla olur. Şeyhimiz,[25] -Allah kendisinden razı olsun- "İçini yaşatan, ölü olan her varlığı diri görür" dedi.

-IV-

Bu mânânın hakikatini, ancak hissî cismânî hayatın cisim ister basit ister mürekkep olsun, nefsânî, kalbî, ruhânî ve aklî mertebeleri olduğunu bilen kimse bilebilir. Bu mertebelerin en yükseği Teklik'teki zâtın varlığı olan Zâtî Hayat'tır; sonra isimler mertebesi olan Birlik'teki hayattır. Şüphesiz aklî cevherin hayatı, hissî hayat cinsinden değildir. En aşağı hayat mertebesi hissî hayattır. Hayat sözünü, mertebelerinin en yükseği için kullanma, en aşağısı için kullanmaktan daha doğrudur. Daha sonra ona en yakın olanlar gelir. En yakını, temiz ruhun ve aydınlanmış kalbin hayatıdır. Bu ancak yakîni ilim ve hakikî şuhûd ile olur. Bunun için kâfirler, hissî hayatla diri olmalarına rağmen, Allah'ın şu âyetlerinde belirtildiği gibi: "Sen ölülere şüphesiz işittiremezsin"[26], "Sen, kabirlerde olanlara işittiremezsin"[27], "Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu yüzden akıl erdiremezler"[28], ölüm olarak kabul edilmişlerdir. Hissî kuvveleri olmasına rağmen, kâfirlerin işitmeleri, görmeleri ve düşünmeleri körelmiştir. Bunların yokluğu sebebiyle varlıkları mükemmel olmasına rağmen, Hakk'ı inkârları ve şirkleri vardır.

-V-

Bâkî hakikî hayat diye nitelenen hayata gelince; bu, ârifelere hâsıl olan ilmî hayat, ceberûtî ve melekûtî hayat cinsinden olan en mükemmel hayattır; geçici dünya hayatı değildir. Bunun için İlyas (a.s.) hakkında meleklik mertebesine ulaşıncaya ve onların derecelerini kazanıncaya kadar, on altı sene uyumadan ve yemeden kaldı, dendi. Bu dünyevî görünümdeki maddî bedende dünyevî görünümdeki varlığıyla şahıs ebedî ve daimî olabilir. İsâ (a.s.) gökte diridir, çünkü uhrevi bedenledir. Bunun için Allah, "Beni aralarından aldığında onları sen gözlüyordun. Sen her şeye şâhitsin."[29] Söylediklerimiz, anlamak isteyenlere yeterli bir inceleme ve işaret

delildir. Bâkî Yaşayan şüphesiz Allah'tır. O'nun dışındaki her şey ölümlü fânidir.

Üçüncü Bölüm:

KARANLIKLARIN İNCELENMESİ

-I-

Bil ki, nur ve karanlık iki zıt şeydir. Nur, kendisi görünen ve başkasını gösterendir. Karanlık, onun karşıtıdır; kendisi gizli olan, başkasını ve hakikî nuru gizleyendir. Hakikî nûr ve bütün nurların kaynağı, ilmî ve hâricî varlıkların kendileriyle göründükleri oluşsal varlığın ve ilmî nurun kendisinden geldiği ilâhî Zât'tır. Allah Teâlâ, âyette: "Allah, göklerin ve yerin nurudur"[30] demiştir. Allah'ın imkân ile vasıflanması ve Rahman nuruyla vâcib olması nisbetinde, Allah'ın "Başka" ve "Diğer" isimlerine yüklenen her şeyde Allah'ın Zât'ının kendisiyle mutlak nurdan ayrıldığı göreli bir karanlık vardır; bu karanlık Peygamberin "Allah, varlığı karanlıkta yarattı, sonra üzerine nurunu serpti o nuru elde edebilen kurtuldu, elde edemeyen dalâlette kaldı."[31] şeklindeki sözüyle işaret ettiği imkânî karanlıktır. Kendisiyle perdelendiği zâtî ve vücudî bir nuru da vardır. Bunun için Allah Teâlâ: "O'nun nuru içinde kandil bulunan bir fenere benzer"[32] diyor; bu ayetinde her bir yaratıkta bulunan nur mertebelerine işaret vardır. O halde kandil için bir nurluluk ve cam için bir nurluluk vardır. Bundan dolayı, her ikisi de, nurânî parlak yıldızlara benzetilmiştir. Sonra Allah: "Neredeyse, ateş değmese bile, yağın kendisi aydınlatacak"[33] dedi; bu, yağdaki nurluluğun varlığı demektir. Sonra Allah "Nur üzerine nurdur"[34] sözü ile bunu açıkladı. Bununla Allah'ın asliliğine açık delil bulan O'na kavuşur; "Allah dilediğini nuruna kavuşturur."[35]

-II-

Ceberût varlıklardan heybetli melekler ve nurlu akılların ilk saflarındaki varlıklar gibi, kendisinde imkânî yönü azalan her şeyin karanlığı azalır ve nurluluğu artar. Sonra melekût varlıklardan nâtık mücerred nefisler, maddî nefisler ve onlara bağlı olan varlıkların sınıflarından onlara derece derece daha yakın olanlar gelir. Cisimlerde olduğu gibi, kendisinde imkânî yönü artan her şeyin, nurluluğu azalır ve karanlığı artar. Bunun için Allah Resulü: "Şüphesiz Allah için, nurdan ve karanlıktan yetmiş bin perde vardır. Eğer onları kaldırsaydı yaratıklardan yardımı kendisine ulaşmayanın yüzünün izleri yanardı"[36] demiştir.

-III-

Allah, nurlu ve karanlık olmak üzere perdeleri ikiye ayırdı. Karanlıklarının azlığı ve Yaratanına yakınlıkları sebebiyle idrak

edilememeleri yönünden yüksek nurânî varlıklara nurânî perdeler denir. Cisimlerle, karanlık kesîfleşir. Nurun mertebeleri gibi, karanlıkların da mertebeleri vardır. Yeryüzünün güneşe dönük kısmının ışıkla nasıl aydınlandığını görmüyor musun? Sonra bunu, aydınlığın zayıfladığı ve hissedilirliğinin azaldığı yansımayla aydınlanmış kısım takip eder ve nihayet güneş ışığı almayan cismindeki çok karanlık kısmı gelir.

-IV-

Nurlar, aklî, ruhânî, manevî ve cismânî olduğu gibi, karanlıklar da aynı şekilde aklî, ruhânî, mânevî ve cismânî olur. Birincisi ilâhî nurla aydınlanmış aklın nuruna karşıt olan vehimle karışmış aklın karanlığı gibidir. İkincisi, beşerî pislik ve bağlardan arınmış kutsî ruhların nuruna karşıtı olan, müşriklerin ve küffarın nurları gibi aydınlanması mümkün olmayan kirli ve kararmış cesetlerdeki hapsedilmiş ruhların karanlığı gibidir. Üçüncüsü, tevhîd, imân ve güzel amellerin nurlarına karşıt olan, şirk, küfr ve günah karanlığı gibidir. Dördüncüsü, güneş, ay ve diğer yıldızlar gibi aydınlatıcı cisimlerin nuruna karşıt olan eşyayı taşıyan arzın karanlığı gibidir.

-V-

O halde, karanlıkların en yüksek mertebesi, kirli akılların, müşrik ve kâfir ruhların karanlığıdır. Sonra mânevî karanlıklar gelir; sonra da cismânî karanlıklar gelir. Bunun için Allah'ın Resûlü dünya ateşi hakkında: "O yetmiş defa yıkandı sonra dünyaya indirildi"[37] dedi. Burada uhrevî nûrânî ateşin, bu ateşten kıyaslanmayacak kadar yakma gücü ve tesirinin daha şiddetli olduğuna işaret vardır. Aynı şekilde, ruhânî karanlıklar da, bu hissî ve cismânî karanlıktan, perde olma bakımından daha kuvvetli, gizlemede daha büyük ve şiddetlidir.

-VI-

Yerin gölgesi, tepesi ay feleğinden daha yüksek olan ve tabanı arzda bulunan huni şeklindeki bir karanlıktır. Yaklaşık olarak arzın yarısı, güneş ışığının yokluğu sebebiyle karanlık olur; diğer yarısı veya yarıdan fazlası güneşe dönüklüğüyle aydınlıktır. Lakin arzı kuşatan güneş feleğine hareket verici Atlas Feleğinin günlük hareketi sebebiyle her iki kısımdaki nur ve karanlık devamlı olmaz. Yarıdan fazlası dedik; çünkü astronomi ilminde güneş küresi yer küresinin 164 misli olduğu açıklanmıştır. Eğer bu bilgi doğruysa, yarıdan fazlası güneşe dönük olur ve aydınlanır. O halde yeryüzünde güneş ışığının kendisine ulaşmadığı hiçbir şey yoktur. Evet, gündüzü uzun olan Kuzey Kutbu gibi bazı bölgelerde, güneş diski

yuvarlaklaşır, gündüzü ve gecesi altı ay olur, çünkü hadîd noktasındaki güneş azamî meyline kadar üç ay geçer ve iniş halinden batışına kadar da üç ay geçer. İniş halindeki güneşin, en uzak noktaya ulaşıncaya kadar başka bir üç ay daha geçmez ve sonra ufka ulaşır. Bu bölgede gündüzleri sıcaklığın fazlalığı ve gecelerin soğukluğunun fazlalığı sebebiyle canlı az bulunur. Arzın Güney Kutbu'ndaki bölgeler su içinde olup, orada karanlık görülmez. Kuzey Kutbu'ndaki yerde karanlık devamlı değildir. Kuzey Kutbu denizinin bazı batı bölgelerinde çoğu zaman su buharlarının yoğunluğuyla sis bulunur. Orada güneş ışığı azalır; fakat katı bir karanlık olmaz. Bu konuda ilmi olmayan bu mânâyı anlamaz. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

Dördüncü Bölüm:

KARANLIKLARDA YÜRÜME ŞEKLİ

-I-

İçlerinde yürünen karanlıkların hissî karanlıklar cinsinden olmadığı açıklandığında, onlardan kastın, ruhânî ve mânevî karanlıklar olduğu ortaya çıktı. Bu karanlıklar, hakikatleri ve bâtınları kendisinden içenin asla susamayacağı ve iki âlemde diri ve mes'ut kalacağı Hayat Suyu'nun kaynağı olan Rahmânî Nefes'te son bulan varlıkların varlıksal karanlıklarıdır. Bu su, herkeste vardır; fakat perdelenmişler bunu anlamazlar. Derin Şeyh Evhâdüddin, (Kirmânî) Allah sırrını kutlu kılsın, bazı Farsça şiirlerinde şöyle der:

"Ey gönül! Mânâlar sırrının sözü sendedir,

Aradığın o şey, sendedir,

Kendi bedeninin karanlıklarını idrâk et,

Hayat suyu sendeyken, ölüyorsun."

Hayat Suyu'na zevkli ve vicdânî bir şekilde ulaşmak, ancak gayreti gerektiren fenâ ve başkasılıkla (el-gayriyye) sıfatlanmayı gerektiren belirlenme ve Allah'ın var edici sıfatıyla vasıflanma yoluyla olur. Bu da, ilm-i sulûkta açıklanan bütün makamlar ve menzilleri katetmeyle olur.

-II-

O halde, hiçbir şeyin gözden gizli kalmayacak şekilde makamlara ulaşma yöntemini kısaca açıklayalım. Deriz ki: Tasavvuf yolunda yürüyen (sâlik) ya başlayan, ya ortadan olan, ya da sona ulaşmış kâmil birisi olur. Başlayan, nefis menzilinde yürür. Ortada olan kalb menzilinde yürür, sona ulaşan kâmil, ruh menzilinde yürür. Yürüyenin, bu makamları katetmede ve Allah'ın zâtından perdeleri kaldırmada bu üç mertebeyi derinleştirmeden başka hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Bu üç mertebe, tüm yürümenin (sulûk) yöntemidir.

-III-

Sulûk'a ilk başlayanın sulûku önce alıştırma ve uyanıklıkla (yekzâ), sonra günahlardan tövbe, ibadetleri yerine getirmekle Allah'a dönme; sonra da verâ, zühd, takvâ ve benzeri şeylerle olur. Eğer kalbinde, irade, tevekkül, rızâ, teslîm, işi Allah'a bırakma, korku, huşû ve huzu hâsıl olursa, o zaman nefsin makamının fenâsı kemâle erer. Bu da fiillerde fenâdır. İlâhî sıfatların ışığıyla aydınlanır ve kalbi nurlanır. Kendisine, muayene, mükâşefe,

müşâhede, marifet, yakîn ve bu makamlardan benzer şeyler hâsıl olur. Bununla fiillerde fenâ tamamlanır. Böylece nefis toprağında bulunan nefsânî sıfatların kökleri kurur. Sonra eğer, hakikî sevilenin sıfatlarının nurundan yaratıcısını isteyen kutsî nefis bir şey isterse, Zâtî cemâlin nurları zuhur ederse, onda şevk, iştiyâk, vecd, sukr (sarhoşluk), zevk, aşk, muhabbet ve mevce hâsıl olur. Sevilenin sıfatlarında sevenin sıfatlarının fenâlığıyla sıfatlarda fenâ demek olan kalbî fenâ hasıl olur. Sonra eğer Zât, Birlik, Başkalık ve ikilikten uzak Kahhâr'la tecelli eder, seven tamamen yok olursa Zâtî Teklikle Hakk'ın görünmesi vasıtasıyla seven sevilenin özünde yok olursa, o zaman zâtta fenâ demek olan ruhânî fenâ hâsıl olur. Sonra eğer fenânın görünmesi tamamen yok olursa ve asalet ile başkasılık tesiri kesilirse, İlâhî zât "Bugün hükümranlık kimindir? Güçlü ve Tek Allah'ındır" [38] nidasıyla tecelli eder ve böylece de yürüyene büyük kıyâmet hâsıl olur. Sonra eğer Hakkanî Bâkî Vücud ile ikinci defa var olursa, haşrı ve neşri meydana gelir. Sonra âlemlere diri ve bâkî olarak bir daha gönderilir. Üzerine ölüm uğramaz, istediği şey kendisine verilir. Böylece kendisi, cismânî, misâlî, rûhânî âlemlerin hepsinde görünmeye başlar ve tek bir anda çeşitli mekânlar ve sayısız memleketlerde görünebilir. Eğer bu makamlar bilinirse, şüphe ve şekten olan mâniler ortadan kalkar.

Maksad:

HIZIR'IN DURUMU

-I-

Deriz ki: Hızır (a.s.) Allah'ın Zât, İsimler ve Sıfatlar semasına nisbetle, yeryüzü durumunda olan varlıkların karanlıkları âleminde yürümüş Kutsî rûh sahibidir. Allah Teâlâ'nın: "Katımızdan ona bir ilim öğrettik"[39] dediği gibi, ilm-i ledünnî denen hakiki hayat suyunu kazanmıştır. Hızır'ın, İlâhî izinle, ilâhî Zât'tan ve gizli manâlardan haber vermesine Allah'ın şu sözü delildir: "Ben bunları kendiliğimden yapmadım;"[40] yani çocuğu öldürmek, gemiyi delmek, duvarı yıkmak ve Hızır'ın yaptığı diğer bütün işler.

-II-

Hızır, İlâhî izinle şüphesiz nebîdir; fakat kendisinin şer'î nübüvveti yoktur. Şer'î nübüvvetin yokluğundan, nübüvvetinin yokluğu lâzım gelmez. Özelin olumsuzluğundan genelin olumsuzluğu çıkmaz. Şeriatı olan nebinin zâhir hükümlerine tabi olması yönünden Hızır, Mûsâ (a.s.)'ın nübüvveti boyunduruğu altında olan İsrail Oğullarının nebilerinin geride kalanları gibidir. Bâtın yönünden şeriat koyan nebîlerinin geride kalanları gibidir. Bâtın yönünden şeriat koyan nebînin Allah'tan aldığını alıcı olsa bile, zâhir yönünden şeriat getirenin emrettiğine tâbidir.

-III-

Hızır'ın daimî olarak var olmasına gelince; bu, onun hakikî vücudun özüne ulaşması ve cisimliğinin nurânî melekût veya ahiret âleminin gerektirdiği beşerî pislikten temizlenmiş olarak başka unsurî cisme dönüşmesidir. Sahih hadislerde ve Kur'ân'da belirtildiği şekilde çok letâfetle o, uhrevî ölüm ve fenâyı aslâ kabul etmedi. Bir anda sayısız şekillerde ve çeşitli suretlerde, hissî, misâlî, melekût, ruhânî, ceberût âlemlerinin hepsinde görünebileceği kudretle sıfatlandı. Boğulanların imdadına yetişmesi, helâk olanların kurtarılması, eksik olanları tamamlaması, sapıkların irşâdı, mânevî yolda ve hissî gidişlerde yoldan çıkmışların hidâyeti gibi, Allah'ın ortaya çıkmasını istediği şeyleri yapmaktan kaçınmaz. Hızır, büyük ve küçük pislik ihtiyaç define benzer beşeri eksikliklere duyan maddî dünyevî bir bedenle artık mevcut değildir. Birbirine ters cezâlara davet eden, cezâların ortadan kalmaksızın kabulüne rıza gösteren ve bedenini dâimi olarak yok edendir. Bazı Salihlere bazı vakitlerde fiziksel bedenle olmayı gerektirmeyen sûrette görünendir.

Şüphesiz melekler ve kâmiller, Cebrâil'in (a.s.) Dıhyetü'l-Kelbî sûretinde göründüğü gibi, Allah'ın "Ona tâm bir insan olarak göründü"[41] demesindeki gibi Meryem'e bir başka sûrette görünmesi gibi bütün âlemlerde misâlî hissî sûrette görünürler. Hızır da, bu sıfatla sıfatlanmasıyla misâlî ve hissî sûretlerde kendini gösterir. Ârif de onu görür ve gördüğünü tanır. Hazratlardan herhangi bir hazrattaki görünmesi böylece bilinir. Ârif olmayan onun ilk fiziksel bedeniyle mevcût olduğunu zanneder. Hatta misâlî sûretleri müşahede eden bazı sâlihler, müşâhede ettiklerinin (Hızır'ın) inanışlarına göre her beş yüz senede bir görüldüğünü ve dişlerinin dökülüp yenilendiğini zannederler.

O halde bunun bir tek şahısa mahsûs olmadığı bilinsin. Aksine, bu sulûkta (yolda) yürüyen ve kemâle ulaşan herkese Celâl ve Kemâl Sâhibi Hakk ona tecelli eder. Böylece O, karanlıkların kaynağında Hayat Suyu'nu içer. Ebedî olarak yaşayan ve hazaratsal sermedî varlıkla var olan olur. Câhillikle ölmüş nakıs nefisleri kemâle erdirme esnasındaki diriltme ve manevî diriltmeye yönelik onları kemâle irşâd etmesi yönünden o, İsâvî meşreb güce sâhip olur. Hissî dirilme yönünden, üflemekle Yezîd-i Bistâmi'nin karıncayı diriltmesi gibi, aynı şekilde tabiî ölümle ölmüş olanın diriltilmesini gerçekleştiren odur. Hızır'ın bu anlamı hakkında Hakk'ın şehâdeti vardır; Allah Teâlâ'nın şu sözüyle ona şehâdet etmektedir: "Katımızdan ona bir ilim öğrettik."[42] Sıfat melekesinde ona benzeyen bir başkası yoktur. Allah rahmet etsin! Muhakkik Şeyh Evhadu'd-Din (Kirmânî) şöyle der:

"Güneşin, ayın ve dolunayının anlamları biziz,

Bizim maksadımız "Kûn fe Kânî"dir;

Çünkü su ve toprağın karanlıklarını aştık,

Biz hem Hızır, hem su mekânındayız."

Söylediğimizin ve savunduğumuzun hakikatini, hakkında belirlediğimiz bu anlamı, ancak Bâtın ve Zâhir deryasının dalgasına kapılmayı isteyen inanan kişi bilebilir ve keşfedebilir.

Bu da Bâtını ve Zâhiri birleştiren, Rabb'inin denizinden içmek için kalbini bardak edinen kişinin tevhîdidir. (Hızır'ın) çocuğu öldürmesi, Nefs-i Emmare'dir; anne ve babanın hayatını kurtarması, rûh ve kalptir; gemiyi parçalaması, riyâzette ve müşâhededeki bedendir. Rûh ve kalbi geliştirmek, imkân yerinde onların kuvvelerini tamamlamak için gizli ilimler ve bilgiler hazinesinin gerçekleştirdiği tevhîd duvarını ikâme etti; rûhu ve kalbi

Rahmân hazratından görünür hale getirdi ve açığa vardı. O böylece küçük insanî nüshada olduğunda zevkî ilme ve irfâna sahip olduğu bu iki âlemin uygunlukları ve iki nûshanın mutabık oluşları sebebiyle, büyük âlemde olan şeyleri bilmesi de aynı şekilde zevkî ve vicdânî ilimledir.

-IV-

İskender, Allah kendisine acısın, hakkında, "istedi fakat elde edemedi" dendi. O, yürüyen, fakat kabiliyeti hakikî vusûla yetmeyen ve ulaşamayan kimse gibidir. O halde her isteyen bulamaz, her bulan yaratıcısını bilemez, yaratıcısını her bilen değerini takdir edemez. Bunun için, "Değerini bilip haddini aşmayan kula Allah acısın"[43] denmiştir.

-V-

Allah bizi Hayat Suyu'ndan içenlerden, karanlıklardan nûra çıkanlardan, kemâl makamını kazananlardan, nefislerini öldürenlerden ve Büyük Müteâl ile bâkî kalanlardan eylesin!

İşte, açıklanmasını istediğimiz şeyin sonu.

Âlemlerin Rabbı olan Allah'a hamd olsun. Selâm, yaratıkların en hayırlısı ve O'nun hakîkatinin görüntüsü olan Muhammed'e, âilesine, iyi ve temiz olan arkadaşlarına olsun.

RİSÂLE FÎ MA‘RİFETİ

MUHABBETİ'L-HAKÎKÎYYE

(Hakîkî Sevginin Bilgisi)

ÖNSÖZ

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

Seçkin kullarının kalplerine tecelli eden, ezellerin Ezeli, Cemâl ve Celâl tecellileriyle rûhlarını dirilten, parlayan nûrların zuhûruyla akıllarını aydınlatan, perdelenmişlere onları kalın perde kılan, Selsebil[44] içeceğinin kaseleriyle onlara temiz içecek içiren, Zât'ının ve İlâhî huzûrun meclisinde isimleri ve sıfatları kanalıyla Zencebil[45] karışımından gönüllerine lezzet ve neşe dolduran Allah'a hamdolsun!

Beşerî suretlerinde zuhûr etmezden önce seçkinler O'nun cemâlinin nûrlarıyla sarhoş idiler ve bu maddî var oluşlarından önce O'nun güzelliğine ve kemâline hayrette kalmışlardı. Böylece Zât'ının cemâlinde şaşkın olmuşlardı ve Zâtî ibâre[46] ile uyandılar. Sonra, tâliblerin susuzluğunu gidermek için içtiklerinden bir yudum serptiler ve sâliklerin kalplerini bulduklarıyla doldurdular. Ondan bir yudum içenler dirildi ve bir parıltı bulunanların kalpleri aydınlandı. Nûrları âlemleri nûra fark etti ve sırları ruhlara güzellik kattı. Düşündüklerini nazm ve nesir olarak ifade ettiler; kendilerine zâhir olan şeyleri de ayıklık (sahv) ve sarhoşluk (sekr) olarak gösterdiler.

Allah, onları güzel mükâfatla mükâfatlandırsın deriz; buluşma gününde Allah bizden ve onlardan razı olsun! Onlardan önceliklerin ve takipçilerinin cemaatinin öncüsü, nebiler ve peygamberler arasında kendisiyle şefaat kapısının açılacağı kimse, cennet havuzunun ve Kevserin sahibi, soyu kesik olanın kötülediği, Allah'ın mümtaz Resulü ve âlemlerin Rabbi'nin sevgilisi Muhammed Mustafa'yı, ailesini ve ashâbını dâim selâmla Allah kıyamet gününe kadar selâmlasın!

Bundan sonra, Bilen ve Haberdâr'ın rahmetine muhtaç olan Dâvud bin Mahmûd bin Muhammed el-Kayserî -Allah onu kemâlin zirvesine ulaştırsın ve Büyük ve Yüce'nin nurlarıyla kalbini aydınlatsın!– der ki: Muhakkik ve Mudakkik Şeyh, âlemlerin ariflerinin öncüsü, âmillerin ulularının reisi mükâşiflerin iftiharı, evliyânın ziyneti, temizlerin kutbu, İbn Fârız el-Mısrî –ki Allah sırrını kutsasın ve ismini en yüceler arasında yücetsin- diye bilinen Ebû Hafs Ömer bin Ali es-Sa'dî'nin "Nazmü'd-Dürr" diye isimlenen "Tâ'iyye Kâsidesi"nin şerhini bitirdiğimde, ilim ve yakîn sahibi ve âriflerin makâmlarının zirvesine vâsıl olmuş bir din kardeşim –Allah tevfikini sürdürsün- kasîdeler içinde beyaz inci ve manzumeleri parlak güneşi olan

"Hamriyye" diye isimlendirilen "mimîyye" kasidesini şerh etmemi istedi. Bilinmesi gerekeni satıra dökerek talep edilene cevap verdim.

Yazımını, uslûb güzelliğini ve düzenlemesini bitirdiğimde, Şerhi, büyük efendi, sadr-ı a'zam, âlemin faziletlilerinin meliki, öncekilerin ve çağdaşlarının en faziletlisi, âlemlerin ulemâsının en kâmili, hâkimlerin ve muhakkiklerin sultanı, zamanının biriciği, asrının bir tanesi, İlâhî sırların hazinesi, ahâdî nûrların pınarı, sırlarında Allah'ın emîni, millet ve dinin emini Abdulkâfî bin Abdillah et-Tebrîzî'nin lakâplarıyla şereflenmek ve yakın olmak için hediye olarak sundum; Muhammed, âilesi ve bütün ashâbı hakkı için Allah, iki âlemde onun faziletlerini dâim eylesin!

Allah'tan yardım ve başarı istiyorum, O'ndan doğruluk ve tasdik ümit ediyorum. Kaside'nin açıklanması bazı mertebelerinde Hakikat'ın özü (‘ayn) olan hakikî muhabbetin bilgisine, kısımlarının ve neticelerinin bilgisine oturduğundan, sözün bina edileceği ve açıklamanın onlarla doğrulanacağı üç girişi şerhin önüne koydum.

Birincisi sevginin hakikati üzerine; ikincisi, sevginin türleri üzerine; üçüncüsü, sevginin neticeleri üzerinedir.

Birinci (Giriş):

SEVGİNİN HAKİKATİ

"Ben gizli hazineydim. Bilinmemi sevdim, bunun için mahlukatı yarattım ve onlara nimetler verdim. Onlar da beni bildiler"[47] sözüyle Hakk Sübhân kendisinden hâber veriyor olduğunu bil! Yine O, nefsleri ve kalpleri helâk eden ve onların Gaybu'l-Guyûb'a vâsıl olmasını engelleyen ilişkiler bağından kurtulmuş kulları hakkında: "Allah, kendisinin onları sevdiği ve onların da O'nu sevdiği bir kavim getirecektir"[48] diyor. O halde Allah sevgiyi kendi nefsiyle var kılmıştır. Kemâlâtın zuhuruna yönelik sevginin, şüphesiz, bütün mevcudâtın ortaya çıkışına sebep, ruhânî ve cismânî oluşumların türlerinin bağı olan sıfatî sevginin aslı olan zâtî sevgiden sonraki bir mertebesidir.

Zâtî sevgi, Hakk'ın Zât'ını ve Zatî kemâlatını zâtı ile idrâkinden doğar. Bu da ilimden sonraki bir mertebedir. Bu (Zâtî) sevgi, hiçbir cihetten kendisinde sayısal artmanın olmadığı, hiçbir türden kesretin bulunmadığı Teklik (ahâdiyet) mertebesindedir. O halde, Teklik mertebesi için ne isim, ne vasf, ne de zât'a ekli (zâid) ne de sıfat vardır; Zât-ı Ahadiyye'nin özü, asla Zât'ından ayrı değildir. Akılla ve fikirler. O'nun hakikatini ihata edemez. Ne O'nu gözler ve basiretler idrâk edebilir; ne kimse etrafında dolaşabilir ne de bir âşık hakikatine ulaşabilir. Bunun için denmiştir ki:

Işk (aşk), insanların ızdırabından,

Ayrılığın veya kavuşmanın vasfından yücedir;

Bir şey hayâlden üstünse,

İhâta ve misâlen de üstündür.

Nitekim Yüce Allah şöyle der: "Allah nefsinden sizi uzak tutar; ancak Allah kullarına çok şefkatlidir."[49] Nebi de şöyle buyurmuştur: "Allah'ın işâretlerini düşününüz; Zât'ını düşünmeyiniz."[50]

Birlik (vâhidiyye) mertebesinde isimlerin ve sıfatların mevcudiyeti vardır; orada sevgi Zât'an, isimler ve sıfatları birbirinden ayrılır; sıfatların birbirlerinden ve vasfettiklerinden (mahlukattan) ayrıldıkları gibi. Mahlukâtın hakikatleri İlâhi ilmî huzurda ayrı ayrı görünürler ve onların dış dünyada görünümleri çokluk üzere gerçekleşir. Birlik huzurunda ve varoluşsal (kevnî) huzurlardaki sevginin hakikati zuhûr etmiştir ve ayrışmıştır. Bu sevginin hakikati, ancak onu tadan ve manasını bilen kimseye tecelli eder; kendisine ondan bir şey hâsıl olmayana veya

yüzünden perdesini kaldırmayana değil. Çünkü bu her birisinin saflığı ölçüsünde kendinde Mutlak Cemâl'in bulunması ve tam kemâlin hâsıl olmasıyla Mutlak Cemil'e veya her birisinde görünen rûhânî hisse ve nasibin bulunmasıyla rûhânî ve cismânî mezâhirlerden bir mezâhire cezb edilmekle rûh, nefs ve kalbin oradan bir şey idrâk edeceği vicdâni bir iştir. Rûhânî ve cismânî görüntülerin sûretlerinde zâhir olan İlâhî Hüviyetin inişi (tenezzül) Zâtî Feyz-i Akdes ve ilk sevginin zorunlu kıldığı ile hâsıl olan varoluşsal tâbit özlerden her özün istidadına göre zuhur eder. Musikiden zevk almayan sağır birine onun lezzetini veya iktidarsız birine cimanın güzelliğini tarif etmek muhal şeylerdendir. Bunun için denir ki:

Onu ciğerini yakan ancak anlar

Aşkı da derdini çeken!

Ben de diyorum ki:

Sevgiyi ancak etini-kemiğini silken bilir,

Akıl, vehim gibi onun idrakinden âcizdir;

Hiç kimse Zât Güneşi'ni göremez,

Herkesi O'nun hakkında körlük bürümüştür.

Bununla birlikte, nesnelerin hakikatlerini onların tasarruflarına gerekli açık zorunlu nitelikleriyle veya hakikatleriyle ilgili tariflerle tasavvur etmeyi alışkanlık haline getirmeyen kimse, aynı şekilde vicdânî meseleler hakkında da konuşma rûhsatını nefsinde bulamaz; kendinde hakikatleri araştırma arzusunun baskınlığıyla da olsa onların hakikatlerini bilemez. Bu, kalbinin ve rûhunun bir kandilden nûrlar alması gibi ya sadece onları beyan etme veya isteme şeklinde olabilir.

Bazı filozoflar sevgiyi idrâk eden için herhangi bir kâmilin huzurunda olduğu tasavvurdan çıkan sevinmek olarak tanımlamışlardır. Bu tarif, sevgiyi bazı vakitlerde gerekli kılan şeye göre yapılmıştır; çünkü seven için sevinmek, sürekli değil sadece sevilenin huzurunda olmanın tasavvuru esnasında hâsıl olmuş olur. Oysa (gerçek) seven, sevilenin ayrılığında ve onun tasavvurunun yokluğunda sevinçli olmasa da, sevendir. Sevinmek böylece, sevilenin varlığını idrâk etmenin veya onun varlığını tasavvur etmenin neşesi (sururu)dir.

Böylece sevgi, bazen sevinç gibi algılanır. O halde sevinç sevginin bir sıfatıdır; yoksa sonun zorunlu niteliklerinden değildir; ancak zaman zaman onun ortaya çıkması için ayrık (mufarık) ilintilerinden alabilir. Sevinç

sevilenin zâtının huzurunun tasavvurundan hâsıl olmakla birlikte, sevene fazla fayda vermez; o halde sevgiyi (sevinç olarak) tarif etmek doğru değildir. Çünkü temaşadan (şuhûd) hâsıl olan surur ve huzur, bunlardan hâsıl olan sevince nisbetle sevgiyi tarif etmek, sadece basit bir mesele veya kolay bir şey olur. Hakkında konuştuğum çocukluk devrinin sevgi hayâli ile olgunluk devrinin aşırı sevgisinin bereketli kıldığı arasında iki şeydir. Hayâl, sahibine sevgiden bir rûh verse bile, lakin sevginin o güzel kokusu nerede?

Filozoflardan bazıları da sevgi, sevenin sevgilinin kusurlarını görmemesidir demişlerdir. Ancak bu, kevnî sevgi için doğrudur. O halde kusur veya onun imkânı ve ona göz kapamak, var olmalarını ve kemalâtlarını var eden Yaratıcı'ya muhtaç olan yaratılmışlar için olur.

Bazı tabipler sevgi, güzel bir suretten faydalanma fikriyle insanın tutulduğu vesvese veren bir hastalıktır demişlerdir. Bu da ancak, ilâhî sanatsal sevginin (el-muhabbetü'l-ârâniyye) bazı türleri için doğrudur.

Bazı ehl-i zevk (ârifler): "Sevgi ezelî (semedî) bir sıfattır ve ezelî inayettir. Ezeli inayet olmasaydı, kitap nedir, imân nedir anlaşılmazdı" dediler. Bu, Allah sırrını kutsasın el-Hüseyin el-Hallâc'ın sözüdür. Allah rûhunu kutsasın Amr bin Osman el-Mekkî de şöyle dedi: "Sevgi, Yüce Allah'ın sırrıdır; onu yakîn bilgiye sahip ihlaslıların kalplerine yerleştirir." Bu iki söz, künhünü aklın ve fehmin kuşatamadığı ilâhî sevgiye işarettir. Bu fakirin hatırına da şu geldi: Sevgi, hakikatte tek bir mânâ ise de gerçekte manası ihata edilemez ve idrak edilemez; ancak ilişkili olduğu nesneleri ve kendisiyle var olan şey itibariyle sevgi resimlerle resmedilebilir.

İlâhî sevgiye gelince o, diğerlerinden kendisinin seçimine ve kendisini nefsinin kemâline götürmesini gerekli kılan şeye onu ilişkilendiren ilâhî hakikatten ibarettir.

Varlıksal (kavnî) sevgiye gelince o, eğer onun ilişkili olduğu şeyin varlığının hallerinden bir hâli ve kemâlâtından bir kemâl olursa, o şeye nisbetle kemâl olanın var olması istemenin ilkesinin ne olduğundan ibarettir. İster isimler ve sıfatlar kabilinden veya isterse var olanların varlıklarının varlığı öncelikli olsun, bu tanımla sevgi, çokluk olarak tasavvur edilen her şeyi içerisine alır. Bunun için sevgi bütün mevcûdatta akışkandır denir. Eğer varlıksal sevginin ilişkili olduğu nesnesi, kendisinden başkaysa, bu rûhânî bir mânâdan ibarettir; yani seven (el-muhib) sevgilisinde onun kemâlini düşünmeye tutulması ve güzelliğini müşahedeyle sevinmesidir. Bu sevginin varlığı zevkî bir iştir ve vicdânî bir

mânâdır. İdrakın daha latif ve daha parlak olması ölçüsünde sevgi daha tâm ve daha yüce olur. Kâmil sevgi, Nebimiz (s.a.v.) gibi zâhirî ve bâtinî, ilmî ve halî, keşfî ve şuhûdî olarak mevcudatın en kâmili için olur; ancak en kâmili evreni var eden ve onun Yaratıcısı içindir. Allah hakikatleri en iyi bilendir.

İkinci (Giriş):

SEVGİNİN TÜRLERİ

Şüphesiz sevginin, zâtî, sıfâtî, esma'î, efâlî ve asârî olmaklık yönleri itibariyle türlere ayrıldığını bilmelisin. Bu türlerin her birisinin kendi içerisinde türleri vardır.

Zâtî Sevgi: Ahadiyet (Teklik) mertebesinde Zât'ının aynısı olan sıfatları da Zât'ın zuhûrunu irâde etmesiyle Zât-ı İlâhî'nin Zât'ını Zât'ında idrakinden doğan sevgidir. Daha önce geçtiği gibi Zâtî sevgi zât-ı ahadiyenin aynıdır ve sıfâtî, esmâ'î ve diğer sevgilerin aslıdır.

Sıfâtî Sevgi: İsimlerinin ve sıfatlarının görüntü yerlerinde her bir sıfatın ilâhî Zât'tan görünmelerini istemesinden doğan sevgidir.

Esmâ'î Sevgi: İsimlerin, görünmelerini, velâyetlerinin yüceliğinin görünmelerini, güçlerinin ve hükümranlıklarının yüceliğini istemelerinden doğan sevgidir.

Ef'âlî Sevgi: "O her an bir iştedir"[51] ayetinde işaret edilen ilâhî işlerin, Celâl ve Cemâl isimlerinin görüntü yerleri aracılığıyla görünmelerini isteyen sevgidir.

Bu isimsel ve sıfatsal sevgi, âlemin varlığını gerektirmiştir. O halde âlem, Zât'ın değil, isimlerin ve sıfatların gerektirdiğidir. Çünkü Zât, "Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnidir"[52] hükmünce, âlemlere muhtaç değildir. Bu esmâ'î sevgi, isimlerin âlemin varlığının müktezası olması gibi, zâtî sevginin müktezası ve onun neticesi ise, aynı şekilde "O'ndan başkasının bilmediği gaybın anahtarları O'nun kendindedir"[53] ayetinde işâret edildiği üzere, o Allah Teâlâ'dan başkasının bilmediği zâtî isimlerin ve ilâhî gaybî şu'ûrların muktezasıdır. Her ne kadar bu sevginin tek bir mânâsı varsa da ya zuhurunu istediği isimlerin ve sıfatların her birine izâfetiyle, ya da ilişkili olduğu nesnelerine ve gerektirdiği nesnelerine nisbetle çoklaşır.

Âsârî Sevgi: Varlıklarda (el-ekvân) tezahür eden sevgidir. En yüce mertebesi, yakın melekler (el-melâiketü'l-Mukarrabin) diye isimlendirilen mücerred rûhlar arasında olanıdır. Sonra, semâvi nefsler ve tabiî unsursal güçler arasında olanıdır. Sonra aralarında zâhir olan rûhânî aslî münasebetlerin hükmünce insanî mücerred nâtık nefsler arasında olanıdır. Sonra da basitleri ve mürekkebleri olsun unsursal mevcûdatın melekûtu arasında olanıdır. Cemâdâta olduğu gibi, bu sevgi bazılarında gizliyse, canlılarda olduğu gibi bazılarında da açıktır. Varlıkta olan bir nesnedir ve

onun ışkı ve sevgisi vardır. Zira her şeyin kemâli vardır, bu onun sevgilisidir. Sevginin kendisine talluk ettiği kemalâtın cümlesi Allah Teâlâ'dan feyezân ettiğinden, her sevgi aslen Allah içindir; Allah'dan başkası için olması, şâirin dediği gibi o şeye tabi olmakladır.

Her güzelin güzelliği O'ndandır,

Her güzelin güzelliği O'na palavradır.

Varoluşsal sevginin (el-muhabbetü'l-İcâdiyye) cümlesi, ister bilsinler ister bilmesinler, dendiği gibi, hakikatte Allah Teâlâ'ya talluk eder:

Bütün yönler, Sen'in güzellik güneşinle aydınlanır,

Her kalp sahibi Sen'i özler.

Ey ehline eşsiz güzellik bahşeden!

Herkes gerçekte Sen'in güzelliğine âşıktır.

Bütün kemâlatın kaynağı olan Allah'ın Zât'ını seven isimlerin ve sıfatların eserlerine ve ilkelerine takılıp kalmayan kimse, "gözü ne kaydı, ne de çevrildi"[54] ayetinde Nebimiz (s.a.v.) hakkında belirtildiği üzere, sadece kemâl sahibinden daha üstün kâmil mükemmel olandır.

Sonra, (üstün) olan, isimleri ve sıfatları sevendir. Sonra fiilleri ve eserleri sevendir. İsimleri, sıfatları, fiilleri ve eserleri sevme, bizzat kendileri olma yönüyle değil; Allah'ın olmaları yönüyle olmalıdır. Çünkü onların özleri, Allah'tan başkadır; başkasına takılan, hakiki sevgiliden perdelenir. Sevginin en alt mertebesi, eserlerin sevgisidir. Bunun da mertebeleri vardır. En aşağısı, eğer seven perdelilerdense şehvet sevgisidir. Yaratılmış görüntülerde Hakk'ı ve Cemâl'ini müşahede eden âriflerdense, bu sevgi Zâhir İsmi'nden hâsıl olan tecelliler kabilinden Hakk'a nisbet edilir. Şekli (sûrî) bedensel nikâh, rûhânî nikah misâlidir. Rûhâni nikâh da, gaybların gaybı olan İlâhî Bâtın'da vâki olan isimlerin nikâhı misâlidir.

Ulemâ bu görüşü ve âsârî sevgiyi hayvanî dereceye indirgemeyi kınadı; fakat bu kınama, keşf ve şuhûd ehli için değil, kendi nefislerine ve hazlarına düşkün ve sırf tabiatlarıyla uğraşan perdelilere nisbeten yapılmıştır. Ademoğullarının en kâmili ve en şereflisi olmasına rağmen Nebî'nin (s.a.v.) nasıl buyurduğunu görmez misin! "Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi: Kadınlar, güzel koku ve namazdaki gözümün nuru."[55] Bunda cidden derin sırlar vardır. Biz bu sırrın itibarını tutalım; ârife işâret yetiyor. Sevgi, bir açıdan sevilenin açıklığını ve diğer açıdan kapalılığını gerektirir. O halde, mutlak bilinmeyeni ve sevgisini istemek, muhaldir. Özetle böyledir.

Âsârî sevginin bütünü, önce rûhları (ve) sonra bedenler âlemlerinde görünen karşılıklı hoşlanmaları, nefretleri, uygunlukları, aykırılıkları ve zıdlıkları yönüyle sıfâtî ve esmâ'î sevginin türlerinin neticesidir. Çünkü varolanların varlıkları ve lazımeleri (zorunlu müşterekliklerі), isimlerin varlığının gölgesidir. Mutlak Gaybta bulunan âsârı sevginin gerektirdiği şeyler Ceberût, Melekût ve Mülk Âlemlerinde tezahür eder; o halde bu âlemlerde Hüviyeti İlâhiye tezahür eder. Sevginin gücü ve zayıflığı, birliğin ve çokluğun hakimiyetlerinin baskınlığına göredir.

Çokluk (kesret), ayrılık oluşturanın hükmüyledir. Birlik (vahdet), ortaklık oluşturanın hükmüyledir. Ayrılık oluşturan, karşılıklı nefret ve tezadın hakimiyetini güçlendirir; böylece düşmanlık ve buğz kuvvetlenir. Ortaklık oluşturan, tevafukun ve ittihâdın hâkimiyetini güçlendirir; böylece sevgi ve dostluk kuvvetlenir. O halde perdeler çok olunca, nefret daha güçlü olur. Perdeler kaldırıldıkça, kesretin hakimiyetleri azalır; nefret zayıflar ve sevgi güçlenir. O halde kâmil olanlar sevgice bütün yaratılmışların en güçlüleridir, mü'min Allah ve O'nun mü'min kulları için sevgice en şiddetli olanlardır. Sonra onlara benzeyenler gelir. Bunun için kadınlara rağbette daha şiddetlidirler ve güzelliği ve cemâli daha çok idrâk edicidirler ve bu ikisine meyilde daha güçlüdürler. Açıklanmalarına ve anlaşılmalarının ilânına zayıf akılların tahammül edemeyeceği daha başka sırlar da vardır.

Üçüncü (Giriş):

SEVGİNİN NETİCELERİ

İlâhî sevginin neticesinin, Allah'ın yaratıkları arasından sevilen seçmesi ve cennet nebileri arasında onu mümtaz kılması ve yüceltmesi olduğunu bilmendir. Allah'ın Âdem (s.a.v.) hakkında: "Biz, Âdem'in oğullarını şerefli kıldık ve onları karada ve denizde yürüttük"[56]; "Ey âdemoğlu eşyayı senin için yarattım, seni de benim için yarattım. Öyleyse sen benim ol, eşyalar da senin olsun!"[57] ve kulu nebisi Mûsâ (s.a.v.) hakkında: "Seni kendim için elçi seçtim"[58] sözlerinde demesi gibi. Allah'ın yakın melekler (el-mukarrebîn) ve mukerrem kullarını seçmesidir; Resulullah (s.a.v.) şu sözünde bunu belirtmiştir: "Gerçekten Allah bir kulu sevdiğinde, Cebrâil'i çağırır ve ona: Ben filanı sevdim, sen de sev, buyurur. Cebrâil de onu sever. Cebrâil semâdaki meleklere seslenerek: Allah filan kulunu sevdi, siz de sevin, der. Semâ halkı da onu severler. Sonra da onun sevgisini yeryüzüne yayarlar."[59] Yine Peygamber (s.a.v.): "Allah bir kulu sevdiğinde onun sevgisini suya atar ve o sudan içen herkes onu sever"[60] buyurmuştur.

(Sevgi) insanı doğru yola eriştirir, sağlam dini kabulde Allah'ın yardımını temin eder. Emriyle veya hükmünce amel etmeyi mümkün kılmak için Kerîm Nebi'nin (s.a.v.) bütün sözlerine, fiillerine ve hallerine bağlanmayı güçlendirir. Kulluk için farzları ve nafileleri canlı kılar ve onları her ikisi kulu Allah'a yaklaştırır. Bu yakınlık kulun, Hakk'ın kulağı, gözü, ilmi, irâdesi ve kudreti olmasını gerekli kıldığı gibi, Hakk'ın da nafilelerle temin edilen yakınlıkla kulun kulağı, gözü dili, eli ve ayağı olmasını gerekli kılar. Şu hadîs buna işâret eder: "Kulum bana üzerine farz kıldıklarımı eda ederek yaklaştığı gibi hiçbir şeyle yaklaşmaz. Kulum nafilelerle de bana yaklaşır ki ben onu severim. Onu sevdiğimde onun kulağı, gözü, eli ve dili olurum. Öyle ki benimle işitir, benimle görür, benimle konuşur, benimle tutar ve benimle yürür."[61]

Şunlarda ilâhî sevginin sonuçları cümlesindendir: Kulun O'nu sevmesi, O'ndan başkasına yönelmemesi, Mevlâ'sının hükümlerine itaat etmesi, açık ve gizli, sözsel ve fiilî olarak Allah'dan başka ilâh yoktur diye ikrar etmesi, Hak Teâlâ'nın hükmettiği ve üzerine iktiza ettiği bütün şeylerden lezzet alması, hakkında takdir ve icra ettiği şeylere râzı olması, lütfunu ve nimetini sevdiği gibi kahrını ve cefasını sevmesi –çünkü sevgili her yaptığı sevilendir- Hakk'ın kula şevkini gerekli kılan, kulun Allah ile buluşma şeklidir; nitekim Peygamber (s.a.v.) şu sözüyle buna işaret etmiştir: "Kim

Allah'a kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever"[62]; Davud'a (s.a.v.) Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Ey Dâvûd! Kullarımın bana şevk duymalarından daha çok ben onlara şevk duyarım."[63]

Allah için, söyleyen ne güzel söylemiş:

Sevgili benim için, beni görmek için inliyor,

Bense onun için daha şiddetli inliyorum,

Nefsler coşuyor, fakat kader esirgiyor,

Bundan derdimi ben inlemelere şikayet ediyorum,

O da nebilere şikâyet ediyor.

İlâhî sevginin neticesi, Hakk'ı sevmek herkesi sevmektir. Sevginin meyvesi, cezalar affolunmak, ecir ve sevabın elde edilmesidir. Kulun hakkânî muhabbette sürekliliğiyle ona vecd, sekr, heymân, ışk (aşk) ve kendi vücudunu ve zâtını Allah'ın vücûd ve Zâtında fenâ hâsıl olur. Bu ona ebedî bekâyı, sevmedî sahvı doğuran mahvı, ezelî ve ebedî varlığının hâsıl olmasını sağlar. Onu böylece imkânın tuzaklarından kurtulmaya, gelip geçici şeylerden sürekli mutluluk ve neşeyi gerekli kılan kurtuluşa ve kendindeki yokluk karanlığını nûr özüne dönüştürmeye ulaştırır.

Hiçbir gözün göremediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir beşer kalbinin düşünemediği, nitelenemeyen bütün sayılan bu şeyler, cemâl, güzellik ve iyilik ancak sevgi şarabından hâsıl olur. Şâir (İbnü'l-Fârız) –Allah onun rûhunu kutsasın- kasidesinde bu sevgiye işâret etmiştir.

[1] Dâvûd el-Kayserî'nin hayatını aktardığımız bu bölüm, kıymetli hocamız Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar tarafından hazırlanan ve yayınevimiz tarafından basılan *Dâvûd el-Kayserî* adlı eserden özetlenerek alıntılanmıştır.

[2] Dâvûd el-Kayserî: *Nihâyetü'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zamân, Resâ'il*, neşir: M. Bayraktar, Kayseri, 1997, s. 163. (Bu risâle bundan sonra NZ. olarak kısaltılacaktır.)

[3] Bursalî (M.T.): *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333, c. I, s. 67; Şemsettin Samî: *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul, 1308, c. III, s. 2112.

[4] Sarton (G.): *Introduction to the History of Science*, Baltimore, 1947, c. III, k. II, s. 626; Brockelmann (C.): *GAL*., c. II, s. 299.

[5] Corbin (H.): *Corps Spirituel* en *Terre Céleste*, 2. baskı, Paris, 1979, s. 139.

[6] Yakût: *Mu'camu'l-Buldân*, Beyrut, 1957, c. III, s. 179.

[7] Âlî: *Künhü'l-Ahbâr*, İst.Üni. Ktp. TY. 5959, v. 146; Bilge (M.): *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1984, s. 68.

[8] Bursalî: *A.g.e*., c. I, s. 67; Şemseddin sâmî: *A.g.e*., c. III, s. 2112; Mu'allim Nacî: *Esâmî*, İstanbul, 1306, s. 139.

[9] Bursalî, *A.g.e*., s. 67.

[10] Dâvûd el-Kayserî: *Matla', Resâ'il*, neşir M.Bayraktar, Kayseri, 1997, s. 25.

[11] Mehmed Süreyyâ: *Sicil-i Osmânî*, İstanbul, 1311, c. II, s. 323; Ahmed Cevdet Paşa: *Kısas-ı Enbiyâ*, İstanbul, 1973, c. III, k.II, s. 211.

[12] Fazlıoğlu (İ.): "Osmanlı Coğrafyasında İlmî Hayatın Teşekkülü ve Dâvûd el-Kayserî" *Uluslararası Dâvûd el-Kayserî Sempozyumu*, Ankara, 1998, s. 30-36.

[13] Bursalı (M.T.): *A.g.e*., s. 67; Turgut (A.M.): *İznik ve Bursa Tarihi*, Bursa, 1935, s. 78; İzzetzade Abdülaziz: *Teracim-i Ahvâl-i Ulemâ ve Meşâyih*, İstanbul Üniversitesi, TY., 2456, v.5a.

[14] Seyid Ali Reis: *Mirâtu'l-Memâlik*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1313, s. 12; Konyalı (İ.H.): *Konya Tarihi*, Konya, 1964, s. 19.

[15] *Kur'ân-ı Kerim*: Bakara, 257.

[16] *Kur'ân-ı Kerim*: Mâide, 67.

[17] *Kur'ân-ı Kerim*: Ra'd, 40; *Kur'ân-ı Kerim*: Âl-i İmrân, 20.

[18] *Kur'ân-ı Kerim*: Fâtır, 23.

[19] Şeyh'den kasıd, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'dir.

[20] *Kur'ân-ı Kerim*: Kaf, 9.

[21] *Kur'ân-ı Kerim*: Hûd, 7.

[22] *Kur'ân-ı Kerim*: Tûr, 6.
[23] *Kur'ân-ı Kerim*: Haşr, 1.
[24] *Kur'ân-ı Kerim*: İsra, 44.
[25] Şeyhimizden kasıd, Muhyiddin İbnu'l-Arabî'dir.
[26] *Kur'ân-ı Kerim*: Neml, 80.
[27] *Kur'ân-ı Kerim*: Fâtır, 22.
[28] *Kur'ân-ı Kerim*: Bakara, 17.
[29] *Kur'ân-ı Kerim*: Mâide, 117.
[30] *Kur'ân-ı Kerim*: Nûr, 35.
[31] A.Z.Gümüşhanevi: *Râmuzu'l-Ahâdis*, İstanbul, 1312, s. 87.
[32] *Kur'ân-ı Kerim*: Nûr, 35.
[33] *Kur'ân-ı Kerim*: Nûr, 35.
[34] *Kur'ân-ı Kerim*: Nûr, 35.
[35] *Kur'ân-ı Kerim*: Nûr, 35.
[36] Müslim: İmân, 293. hadis; İbn Mace: *Sünen*, Giriş, s. 13.
[37] Bu hadisin kaynağını bulamadık.
[38] *Kur'ân-ı Kerim*: Gafir, 16.
[39] *Kur'ân-ı Kerim*: Kehf, 65.
[40] *Kur'ân-ı Kerim*: Kehf, 82.
[41] *Kur'ân-ı Kerim*: Meryem, 17.
[42] *Kur'ân-ı Kerim*: Kehf, 65.
[43] Bu hadisin kaynağını bulamadık.
[44] Zâtî İbâre, Allah'ın Kelâmı'na veya Kur'ân'a telmihtir.
[45] Zencebil, bkz. Kur'ân: İnsan, 17.
[46] Zâtî İİbâre, Allah'ın Kelâmı veya Kur'ân'a telmihtir.
[47] Bkz. El-Aclûnî: *Keşfü'l-Hafâ*, c.3, s. 132, hadis no: 2016.
[48] *Kur'ân-ı Kerim*: Mâide: 54.
[49] *Kur'ân-ı Kerim*: Âl-i İmrân: 30.
[50] El-Aclânî: *Keşfü'l-Hafâ'*, hadis no: 1005.
[51] *Kur'ân-ı Kerim*: Rahmân: 29.
[52] *Kur'ân-ı Kerim*: Ankebût: 6.
[53] *Kur'ân-ı Kerim*: En'am: 59.
[54] *Kur'ân-ı Kerim*: Necm: 17.
[55] Ahmed İbn Hanbel: 3, 128/199.
[56] *Kur'ân-ı Kerim*: İsrâ: 70.
[57] Kutsî hadis, bkz. İbnü'l-Arabî: *el-Fütûhât*, c.4, s. 269.
[58] *Kur'ân-ı Kerim*: Tâhâ: 41.

[59] *Buhârî*: Edeb, 41.
[60] Bu hadisin aslını bulamadım.
[61] *Buhârî*: Rikâk, 38.
[62] *Müslim*: 14-18; *Tirmizî*: Zühd, 6
[63] Hadis-i Kutsi, bkz. İbnü'l-Arabî: *a.g.e.*, c. 12, s. 580.